

zāprečem, kako je u Vuka. I taj akcenat *prētati* i *zaprētati* možemo razumjeti po spomenutoj analogiji; isporedi na pr.: *měćem* : *mětati* = *prēčem* : *prētati*. Tako je, po mojoj mišljenju, i mjesto *lipsati-lipšem* došao akcenat *lipsati-lipšem* po analogiji s akcentom glagola kao na pr. *skrēsati-skrēšem*, pa se iz analogijskog djelovanja razumije i kolebanje u akcentovanju *lipsati* i *pōlipsati*.

U Vukovu „Rječniku“ nalazimo denominativ glagol *iskoriti* u značenju „izvaditi (na pr. nož) iz körä“ pored *ukoriti* u značenju „metnuti (na pr. nož) u kore“. Jasno je, da bi prema akcentu osnovne imenice kore (gen. körä) trebalo da bude i akcenat *iskoriti* kao *ukoriti*. Ivezović je popravio Vukovu pogrešku i u svoj rječnik metnuo *iskoriti*. Benešić nema tih glagola, a u Ristić-Kangrge dolaze s Ivezovićevim popravkom.

Prema nepromjenljivom akcentu u *tēret-tēreta* imamo denominativ *optēretiti*. Prema tome bismo i od imenice *tēmelj-tēmelja* očekivali denominativ *utēmeljiti* mjesto Vukova *utemēliti* (prez. *utēmeljim*). Akcenat *utemēliti* možemo tumačiti kao *izadovoljiti* ili prema akcentu *tēmelj-tēmelja* (mjesto *tēmelja*) kako sam slušao od nekih. Akcenat kao *zadovoljiti* mjesto *zadōvoljiti* možemo razumjeti i po drugoj analogiji, i to prema akcentu imperfektivnih glagola *zadovoljāvati* ili *ozlovoljāvati* prema *razveseljāvati*, *zasvijedočāvati*, *odobrāvati* i dr. Kao što na pr. prema *razveseljāvati* imamo *razvesēliti*, tako prema *zadovoljāvati* ili *ozlovoljāvati* možemo analogijom načiniti *zadovoljiti* mjesto *zadōvoljiti* ili *ozlōvoljiti* mjesto *ozlōvoljiti*.

Iako i u slovenskom jeziku imamo analogijski akcenat *zadovoljiti-zadovoljim* po denominativnom tipu kao na pr. *razveseliti-razveselim* ili *osvoboditi-osvobodim*, opet mislim, da mi u našem književnom jeziku treba da govorimo samo *za-, iz-, na- dōvoljiti*, *odobrōvoljiti* i *ozlōvoljiti*.

O ZAMJENJVANJU TUĐICA NAŠIM RIJEĆIMA

Bratoljub Klaić

U predgovoru svoga Hrvatsko-poljskog rječnika (Zagreb 1949) veli Julije Benešić i ovo: »Kad bismo htjeli ili pokušali sastaviti takav hrvatski rječnik, u kojem ne bi bilo ni jedne tudice, ni jedne riječi, koja nije u duhu čisto slavenske tvorbe, tada bi se pod slovom A našle samo tri riječi: a, ali, ako, a pod slovom E samo: eno, eto, evo, dok pod slovom F ne bi bilo ni jedne autohtone hrvatske riječi.« Ova Benešićeva konstatacija sasvim je točna, jezik nam je pun tudica, bez obzira da li se radi o rijećima, koje su ušle u naše jezično blago u starini ili ulaze danas.

Naši su jezikoslovci (na pr. Kurelac, Maretić, Andrić, Rožić, Zore, da spomenemo samo najistaknutije) više puta u posljednjih sto godina pokušavali da suzbiju nove tudice ili da istisnu stare, ali — sudeći po današnjem

stanju stvari — svi su ti pokušaji ostali bez osobitih rezultata. Nije namjera ovome članku da ispituje razloge tome neuspjehu, ali valja ipak napomenuti, da se često u tom poslu možda nije išlo najsretnijim putem. Zar je na pr. itko mogao primiti prijedlog čak i jednoga Maretića, da se umjesto *bakljada* primi riječ *lučarija* ili *zubljarija*, a riječi *gombanje*, *gombati* se da se zamijene sa *turnanje*, *turnati* se (Jezični savjetnik, str. 2. i 24.)?

Pitanje jezičnog čistunstva samo se sobom nametnulo i prigodom izlaska Rječnika stranih riječi (dalje u tekstu kraćeno RSR), kada je kritika svoj čistunski stav iznijela i ovakvom rečenicom: »Mogli bismo zamijeniti i riječi afiš, abažur, anšlus, atak, buket, breša, žur, žurnal i mnoge druge.«

Kao priredivač i urednik toga rječnika mnogo sam puta za vrijeme rada mislio na zamjenjivanje tudica našim riječima, prelistavao sam nove i stare rječnike, da potražim zgodne zamjene, ali sam u velikom broju slučajeva odustajao od svoje namjere, jer mi se pronadena riječ činila ili zastarjela, ili nategnuta, ili loše skovana, ili je bila i sasvim nepoznata.

Prelistavajući tako naše rječnike, opazio sam, da je u njima sakriveno upravo ogromno jezično blago, koje je danas mnogima od nas slabo poznato, pa sam pomislio, ne bi li možda proučavanje toga blaga bilo — barem donekle — onaj pravi put za pronalaženje zamjena nekim tudicama. Htio bih u ovome članku iznijeti nekoliko primjera iz slova A, kako su obradeni u spomenutim priručnicima.

Prva nam se nameće riječ *abортус*. U RSR se tumači izrazom *pobačaj* i objašnjenjem *prirodno ili umjetno prijevremeno prekidanje trudnoće*. Upotrebljena je riječ, koju danas upotrebljavaju stručni liječnički krugovi, kad žele latinsku riječ zamijeniti hrvatskom. Ali pogled u naše rječnike donosi i nekoliko drugih izraza, koje treba pribilježiti. Tako na pr. Žepićev Latinsko-hrvatski rječnik (od 1913) ima za tu riječ danas potpuno neuobičajeni izraz *nedonus*, Šulekov Rječnik znanstvenog nazivlja (1874) tumači je riječima *izrod*, *izrodba*, Šamšalovićev Njemačko-hrvatski rječnik (1944) ima samo *pometnuće*, a Deanovićev Talijansko-hrvatski rječnik (1948) pored spomenutih izraza *pobačaj* i *pometnuće* donosi još i izraz *izmet*. Isti taj rječnik — jedini od priručnika, upotrebljenih za ovaj članak — donosi i preneseno značenje te riječi: *neuspjelo djelo*, *nakaza*. Adamovićev Francusko-hrvatski rječnik (1937) ima samo pridjev *abortif* sa značenjem *nedonesen*, *nedospio*, *nedozrio*; koji uzrokuje *pometnuće*; *pobačaj*. Adamoviću su dakle poznati izrazi *pometnuće* i *pobačaj*, premda ih donosi samo posredno. Ristić-Kangrgin Enciklopediski nemačko-srpskohrvatski rečnik (1936, kraćeno RK) ima samo *pobačaj*, ali uz glagol *abortieren* ima pored *pobaci(va)ti* još i *pometnuti*, *pometati*. Osebujnu riječ za taj pojam ima Benešić (Hrvatsko-

poljski rječnik, 1949), i to *povrglo*, uz koju donosi i glagole *povrći* i *povrgnuti* (dakako uz *pobačaj*, *pometnuće*, *pobaciti*, *pometnuti*).

Uz riječ *a denitis* u RSR ima samo tumačenje *zarazna upala žlijezda*. Adamović ima: *adénite* — *upala (limfnih) žlijezda*, a Deanović: *a d e n i t e* — *upala limfatičnih žlijezda* (limfni — limfatični!). RSR nema međutim riječi *a de nom*, uz koju Deanović ima *žljezdani izraštaj*, dok Benešić za taj izraz donosi *žljezdanik*, a Ristić-Kangrga *žlezdanik* s tumačenjem *Drüsengeschwulst*. Pod ovom njemačkom natuknicom, međutim, u Nemačko-srpskohrvatskom rečniku (1936) RK ima samo *žlezdana guka*, *žlezdani izraštaj*, *otok žlezda*, ali *žlezdanika* nema.

Uz riječ *afektacija* navedeno je u RSR pored prvog značenja (*prenemaganje*, *pretvaranje*, *prisiljeno*, *usiljeno*, *neprirodno ponašanje*) još i drugo značenje, i to u prenesenom smislu: »osoba, koja afektira«. Dok bi se za ono prvo značenje mogle još dodati riječi *neneravno držanje*, *usiljenost*, *hinjenje* (Adamović), *neprirođan način*, *prenavljanje* (Šamšalović), *prečinjanje*, *izvještačenost* (Deanović, koji uz *affettare* ima još i izraz *prčiti se*), *izmotavanje* (prema značenju uz glagol *affettieren*, Ristić-Kangrga), za ono drugo, t. j. za preneseno, značenje nema izraza ni iz jednog priručnika, osim iz Ristić-Kangrge, i to *uzvijojla*, *uspijuša*, *uspikuša*.

Kako RSR nije trebao da bude stručan rječnik, nisu u nj ušli izrazi za sve bolesti, nego samo za najobičnije i najpoznatije. Zato na pr. nije ušla riječ *aktinomikozu*, stvorena prema grčkoj riječi *aktis*, koja je u RSR protumačena sa *sunčana zraka*, *svjetlo*, *sjaj*. U Benešićevu se rječniku za *aktinomikozu* nalaze hrvatski izrazi: *zrakovica*, *zrakavičnica*, *kojih u ostalim priručnicima nema*.

Uz riječ *alabaster* (koju Šulek piše *alabastar*, a tako i Dejanović i Benešić, dok RK naprotiv ima *alabaster*; Boranić je u Pravopisu ne spominje) nije dodan izraz *ubjel*, jer se smatra čehizmom (premda ga ima Preradović: Od *ubjela* bjelodano sve potanko izdjeljano, Starac *klesar*), ali ovdje se navodi, jer ga uz Šuleka imaju i Šamšalović i Benešić.

Riječ *alaun* protumačio sam poznatijom tudicom *stipsa*, pod kojom se u RSR nalazi objašnjenje *kiseli kamen*. Za tu je riječ Šulek naveo izraz *kocelj*, koji ima i Broz-Ivekovićev rječnik i Benešić (pod slovom K), ali ne upućuje na tu riječ ni kod *alaun* ni kod *stipsa*. RK ima za taj pojam izraz *slanac*, koji međutim takođe ne spominje u njemačko-srpskohrvatskom dijelu svoga rječnika pod *alaun*, nego tamo ima samo *stipsa*. Ovdje upozoravam na riječi iz RK Nemačko-srpskohrvatskog rečnika: *stipsan*, *stipsast* (od *stipse*, nalik na *stipsu*), *stipsar* (*Alaunsieder*), *stipsara* (*Alaunbergwerk*), kojih nema u srpskohrvatsko-njemačkom dijelu rječnika,

gdje naprotiv dolaze riječi *stipsanje* i *stipsati* (Alaunen, alaunen). Za riječ *stipsa* nalazimo još i izraz *šap* u BIRj, RK i B.

Za riječ *anemona* u RSR ima samo tumačenje *šumarica, sasa*. U gradi, o kojoj se ovdje govorи, dolaze za tu biljku još izrazi: *šukunded, Šukundeda, Šukundeka* (RK, Benešić), pa *dremandeda, dremniče, dremnideda* (isti); a Deanović pored *šumarica* i *sasa* donosi još i izraze ovčje *runo* i *breberina*. Izraz ovčje (*ovčije*) *runo* ima i RK za *anemone silvestris*, dok za *anemone narcissiflora* donosi riječ *ovčoblej*, koju ima i Benešić u istom značenju. Pored izraza *breberina* Benešić ima i *breberika*, ali za *ruscus aculeatus*. Ima on i *breberika (breberina) bijela* za *anemone nemorosa* i *breberika žuta* za *anemone ranunculoides*. Zanimljivo je, da Šulek riječi *anemona* u Rječniku znanstvenog nazivlja uopće nema. Donosi je, međutim, u Imeniku bilja s prijevodima: *šumarica, bukač, vrbanc, vjetrenica, vjetrenika, postrana komoljika, konoplica* i s mnogim varijantama, kao na pr. *A. alpina — medveje, A. coronaria — kalošići, ovčje runo, kaloš, A. hortensis — divlji uzmenjak, vjetrnje zelje* i t. d.

Uz riječ *angina* RSR ima tumačenja: 1. *bolest grla, ždrijela*; 2. *upala mandula ili tonsila*. Domaćeg izraza za tu bolest u RSR nema. A evo kako stoji s tom riječju u drugim priručnicima: Šulek je uopće nema, Adamović: *upala krajnika, angina*; Žepić: *grlobolja, gr'onica*; Benešić: *zadušica*; RK: *zadavica*; Deanović: *upala vratnih krajnika (žabica, mandula), angina*; isti autor jedini ima i tumačenje za *angina pectoris*, i to riječima: *stezanje grudi, srčani grčevi* (RSR: *bolest srca; arterioskleroza srčanih arterija*). Za Žepićevu riječ *gr'onica* RK ima: (*bolest kod svinja*) *Bräune, Halsbräune*; u njemačko-srpskohrvatskom dijelu ima pod *B r ä u n e — gušobolja*, a pod *H a l s b r ä u n e — gušobolja i gronica*. Benešić opet pod *gušobolja* upućuje na *grlobolja* i *grla*, a pod *gronica* samo na *grla*. Pod *grla* ima tumačenje *diphtheritis*, a pod *grlobolja* — *laryngitis i angina catarrhalis*. Za *laringitis* ima Benešić i izraz *vratobolja*, koji i raz opet RK tumači: *Halsweh, Halskrankheit*. Pod *H a l s k r a n k h e i t* čitamo u RK njemačko-srpskohrvatskom dijelu: *bolest grla (i guše), vratobolja*, a pod *H a l s w e h — gušobolja, vratobolja*. Sve u svemu, prilična zbrka s tom anginom.

Uz riječ *antialkoholičar* RSR ima samo: *trezvenjak; protivnik uživanja alkoholnih pića*. Higijenska terminologija (kraćeno HT) ima za taj pojam izraz *uzdržljivac*, a Benešić *vodopija*. Žepić uz pridjev *abstinenčni* ima pored *uzdržljiv* i *nesebičan* još i *usprežljiv*, a uz *abstinenčni* i *pa* pored *uzdržljivosti* i *nesebičnosti* još i *usprežljivost*. Izraz *vodopija* ima još i Deanović, ali samo uz natuknicu *a s t e m i o*, dok uz *astinent* ima

trezvenjak. Isti autor donosi uz a s t e m i o pored tudice *apstinenat* još i riječ *trijeznik* (ali ovdje nema riječi *trezvenjak*). Benešić, međutim, iako ima trijeznost, riječi trijeznik nema. Nema je ni RK, iako ima treznost, treznoća (s antonimima pijanost, napitost), ali je on opet zanimljiv sa svojim femininom *trezvenjaka* prema maskulinu *trezvenjak* i s pojmom *trezvenjaštvo* (Temperänzlertum), kojega nema u drugim rječnicima. Zanimljiv je RK i po tome, što pod Abstinenzler ima samo prijevod *trezvenjak*, a pod Temperänzler — *umerenjak*.

Uz riječ a n t i m o n stoji u RSR: *krhak metal srebrnastobijele boje*. Hrvatskog izraza za taj pojam nema. Međutim već Šulek tumači a n t i m o n riječju *raztok* (pored *surma* iz perzijskog). Adamović ima *rastok* (pored *antimonij*), a tako i Benešić. Šulekov *raztok* sigurno je iz Vukova rječnika, gdje je ta riječ potvrđena primjerom: »U Turskoj žene uzimaju rastok, kad grade boju za obrve i za kosu: Metni meni rastok na obrve.« Taj primjer ima i Broz-Ivekovićev rječnik. Riječ *rastok* ima i RK. Broz-Ivekovićev rječnik upućuje pod riječju *rastok* na riječ *surma*, koje Vuk nema (RK ima, ali bez akcenta). Pod tom riječju čitamo u BIRj: »vidi rastok, isp. ličilo. — Na nj udara bakam i bjelilo, navlači mu surmu na obrve, kara boju na ruse solufe. — Surma, crna boja, kojom Turkinje mažu obrve.« Za riječ *stibij*, na koju upućuje RSR pod natuknicom *surma*, ne znaju ostali rječnici (a isto je što i *antimon*), osim Adamovićeva, koji ima pridjev *stibijé* — *koji ima u sebi rastoka, surme, antimona*.

Uz riječ a n t r a k s stoji u RSR *crni prišt*. Adamović uz ovo tumačenje dodaje još *slijepi čir*, *poganac*. Pored ovoga drugog izraza nalazi se u Benešića i RK za taj pojam i izraz *prikojas*, a Deanović ima i *zlič* (Akademijin rječnik: *p r i k o j a s* — *zlič*, *poganac*, *crni prišt*, *carbunculus*, *anthrax*). Pod riječju *zlič* upućuje RK na *prišt* i dodaje drugo značenje — *zlikovac*, a Benešić je tumači izrazom *furunculus*.

Uz riječ a p e l nema RSR značenje *utok*, koje od modernih rječnika ima Benešićev, a isto tako nema uz riječ a p e l a c i o n i značenja *utočni* iz istog rječnika. Nema ni riječi *priziv* ni pridjeva *prizivni* (tribunal d' appel — Adamović; diritto d' appello — pravo na priziv, Deanović). Savjetnici u pravnoj terminologiji očito su obje ove riječi neosnovano smatrali za starjelima, pa ih nisu ni spominjali, a ne može se vjerovati, da ih nisu znali.

Uz riječ a r k a d a ima RSR prijevod *stupovlje*, koji nije zabilježen u priručnicima, ali ja znam, da se prije kojih dvadeset godina upotrebljavao u novinstvu za taj pojam. Od rječnika ima pojam a r k a d a objašnjen samo jednom riječju jedino RK, i to sa *svodište*. Ostali priručnici tumače tu riječ opisno, pa tako na pr. Adamović ima *hodnik na svodove*; *otvor u*

obliku luka; Deanović pored *hodnik na svodove* još i sveden *prolaz*; *pulučni otvor*; Ristić-Kangrga (njemački dio): *otvor u obliku luka*.

Predaleko bi me odvelo daljnje opisivanje svog listanja po rječnicima. Htio bih još samo dodati nekoliko zanimljivijih slučajeva iz slova A. Tako na pr. za riječ *astma* pored *sipnja* dolaze još izrazi: *zaduh*, *zaduha*, *sipljavost*, *sipljivost*, s pridjevima *sipljaviv*, *sipljiv*, *siputliv* (astmatičan) i s imenicama: *sipljivac*, *sipljivko*, *sipavac* (astmatičar). Za riječ *apsces* nalazi se u Benešića prijevod *nagnojica*, a za *atrofija* bilježi isti pisac: *zlohranica*.

Zanimljivi su naši rječnici i u pogledu prijevoda za pojmove *astrologija* i *astronomija*. Šulek tumači *astrolog* i *astrologija* sa *zvjezdoslovac*, *zvjezdoslovje*. Scherzer naprotiv za *astrolog* ima izraz *zvjezdoznanac*, koji je Šulek upotrebio za *astronom* (pored *zvjezdar*). Za riječ *astronom* ima spomenuti Scherzer drugi Šulekov izraz — *zvjezdar*, a tako i Šamšalović. Taj izraz ima i RK, ali samo u srpskohrvatsko-njemačkom dijelu; u njemačko-srpskohrvatskom dijelu nema prijevoda za *astronom*, dok za *astrolog* donosi izraz *zvezdočatac* (pored *tumač sudbine po zvezdama*). Adamović riječ *astrologue* ne prevodi, dok za *astronome* ima samo *zvjezdoznanac*. Dejanović naprotiv ne prevodi *astronomo*, a za *astrologo* daje pored *astrolog* još i tumač *gatalac po zvijezdama*. Kolebanje u tim pojmovima upotpunjuje konačno i RK, koji uz *zvezdarstvo* dodaje dva tumačenja: 1. *Sterndeuterei, Astrologie*; 2. *Sternkunde, Himmelskunde*. Uz *Sterndeuterei* nalazi se još jedan izraz za *astrologiju*, naime *zvezdočatanje* (usporedi gore: *zvezdočatac* — *Sterndeuter*).

I tako bismo mogli nizati na stotine primjera. Ima vrlo mnogo stranih riječi, koje barem u nekom od rječnika imaju domaću zamjenu. Navest ću ih još samo nekoliko. Za riječ *burgija* ima RK izraz *vrtka*, riječ *ceratin* prevodi Zoološka terminologija sa *rožnina* (u RSR je to *rožina*), *cigaršpic* ima u B zamjenu *usnik*, a u RK *tulica* i *zarog*, *dipsomania* je u ZT prevedena sa *redovača*, *emfatičan* prevodi Gramatička terminologija (Beograd 1934) sa *uzbudan*, *ferment* je rječniku RK *previrnik* i *previrač*, *fibrom* Benešiću *vlaknenac* i *vlaknenik*, za strani izraz *gravidna* imamo pored *noseća* još izraze *prisobna*, *sudružna*, *zdjetna*, *trudna*, *zbabna*, za *hidrokefal* ima ZT *vodoglavac*, *intabulirati* je u RK *ubaštiniti*, u istom je rječniku *kalup* — *tvorilo*, Benešić ima za *karcinomatozan* — *rakovit*, *lavina*, za koju RSR ima izraz *usov*, prevodi RK sa *odvaljak*. Bolest *mumps*, za koju RSR ima izraze *zaušnjaci*, *zauške*, *grnjaci*, rječnik RK zove i *podušnice*, *neoplazma* je u Benešića *novoraslica*, *neurom* je u istog autora *živčanik*, za *ofsajd* dolazi u sportskoj literaturi izraz *zastrana*, paž je u Bene-

šića plemče, prognoza u istog autora predskaz, raketu u RK prsvac, serpentina — zavojica, a širku — krutilo, za trihinu nalazimo u Higijenskoj terminologiji (Beograd 1932) izraz kudrica, za tunnel u B i RK tamnik, za urgenciju u RK uskor, za urtikariju pored izraza koprivnjača dolazi u B i oprud, vena je u RK privodnica, vinjeta — zastavka, a vitriol — plavetnjak, zodijak je u B suncopas, a žaluzije u istog pisca rebrenice.

Kako se vidi i iz ovoga kratkog pregleda, blago — sakriveno po našim starim i novim rječnicima — zaista je veliko, i izvan svake je sumnje, da bismo se mnogima od već zabilježenih riječi mogli itekako okoristiti zamjenjujući tudice. Katkada nas upravo zadivljuje lijep, a nepoznat narodni izraz, a katkada zastajemo začuđeni nad sretno pogodenim domaćim prijevodom za stranu riječ. Ima doduše i loših riječi, ali je dobrih toliko, da se nameću gotovo na svakom koraku, samo ih treba pronaći, odabratи prave i s ukusom ih i oprezom unijeti u književni jezik.

PISANJE GRČKIH VLASTITIH IMENA S INTERVOKALNIM S

Veljko Gortan

Pisanje stranih imena još je uvijek jedan od problema našega pravopisa. Osnovni su principi doduše riješeni, ali ima pojedinačnih spornih pitanja, koja se ne mogu onako ex cathedra presjeći. Sada, kad Hrvatsko filološko društvo priprema nov pravopis našega književnog jezika, u mnogo slučajeva bit će potrebne šire konzultacije, a možda i ankete. Među takva pitanja ide jednim svojim dijelom i pisanje grčkih i rimskeh vlastitih imena.

Ovdje se želim ograničiti na jedno pitanje: Kako treba pisati grčka vlastita imena, u kojima se nalazi intervokalno s? Daljim recima ne mislim pružiti konačno rješenje postavljenog problema, nego samo izazvati u ovom časopisu diskusiju, koja je, po mome mišljenju, potrebna.

Naš službeni, naime Boranićev Pravopis već u deset svojih izdanja propisuje (citiram 10. izdanje, str. 40.): »U grčkim vlastitim imenicama ostavlja se s između dva samoglasnika: *Hesiodos* — *Hesiod*, *Aspasia* — *Aspasija*. Ipak od *Asia* — *Azija*. — Takvo s ostaje i u riječima kao *Dionysos* — *Dionis*, gen. *Dionisa*...; samo je iz starine ostala pozajmljenica *Kavkaz* od grč. *Kaukasos*.« Napominjem, da je Boranić to propisivao i u svojim izdanjima Brozova Pravopisa.

Tom se propisu ne može, naoko, ništa prigovoriti. Grci su intervokalno s izgovarali kao s, pa se čini opravdanim, da ga i mi tako izgovaramo. Treba ipak pogledati, da li taj propis odgovara tradiciji naše ortoepije i